

NAPRAVITI KOVČEG KAO PIJANI BROD

(razgovor sa
Mišelom Degijem)

»Sećate se možda stranice Bodelera, poslednje koju je napisao i koja počinje ovako: »Svet će nestati«. Dakle, mislim da jedno poetsko delo preuzima na sebe, za svoje vreme i pitanje kraja tog vremena, što ne znači da neće kasnije postojati neko drugo. Ali, svet će nestati. Kako će svet nestati, ili rizikuje da nestane, pod kojim udarcem? Možemo ga imenovati i biblijskom reči potop. Kakav je potop danas? U čemu bi se on sastojao?

Kako će sveta nestati? Kakav kovčeg napraviti, ostanimo u biblijskoj terminologiji, da bi se prenelo šta iz tog potopa?

Ne shvatam smrt u činjeničnom stanju, empirijskom smislu, kao što se kaže: Gospodin i gospođa Maršan su umrli. Ne. Dati alegoričnu i simboličnu figuru potopu, napraviti kovčeg, koji može biti pijani brod, i pobrinuti se da prenese, šta? — preko tih voda i potopa — to je ambijent, ako hoćete«.

Razgovor o poeziji? Upravo to je najteže. U emislji o književnosti kao što je, na primer, u Francuskoj »Apostrof«, ili u sličnim razgovorima koji se vode sa književnicima, uvek se ispriča neka priča, a upravo ono što je teško u poeziji, to je da ne postoji priča koja bi se ispričala. Zato je konverzacija teška. Zar ne? No, ipak, razgovarajmo, gospodine Degi o destrukciji ili opasnosti. Da li je pogubna stvar baviti se literaturom?

— Destrukcija. Opasnost. Opasnost za koga? Kad čujem od vas tu reč — destrukcija — čini mi se da u svakom slučaju snažno poetsko delo napada, na način izražavanja, na kliše, pokreće nešto. Ne zaboravimo početak velikih Danteovih poema koje nagovestavaju, koje govore o opskurnim šumama, o lutanjima. Ako poetsko delo veruje u sebe, ako proizilazi iz snažnog izvora, ono će uznemiriti. Uznemiriti možda jezik, možda nagristi kliše ili opšte ideje. Dakle, ja verujem, da ili se priznaje, razume, prihvata vrlo brzo, ili je neizbežno nekako oporno, uznemirujuće, pobuđuje na nešto, a to je povezano sa opasnošću. Pomenimo klasični citat koji kaže da je pesnik istovremeno nevin i opasan. »Nevin, to je opasnost«.

Objavili ste novu knjigu *Gisants*, poèmes, Gallimard 1985. Da li ste zadovoljni knjigom kao materijalnim predmetom?

— A tako. Knjiga kao predmet. To je pitanje. Da, bio sam veoma zadovoljan, jer je to lep predmet. Kao predmet sam po sebi. Videli ste, omot, taj sivi nadgrobni spomenik, naslov koji se odnosi na sadržaj nadgrobne ploče, tj. bračni par u kamenu nadgrobne ploče. A i sama knjiga kao predmet podseća malo na nadgrobnu ploču sa natpisom. Veoma sam zadovoljan tom knjigom. Da. Trenutak. Hoću upravo da kažem da sam zadovoljan tom knjigom kao materijalnim predmetom. Ne radi se o sreći u opštem smislu. Ali, da odgovorim na vaše pitanje. Dešava mi se da sretnem nekoga ko je u vezi sa poezijom, ko počinje da čita, piše, ispituje. Naravno, ja uvek reagujem u smislu odobravanja, u smislu »nastavite«, »pišite«, »čitajte«. Savet »uđite u poeziju« dajem veoma često. Kako drukčije isprobati sebe. Dakle, ne ohrabrujem one mlade, ili mene bliske, ili studente koji se interesuju za poeziju, koji žele da uđu u sferu privlačnosti poezije. Naprotiv. To je, zar ne, bilo pitanje?

Da li se poezija stara o sudbini čovečanstva, da li se u poeziji rešava sudbina sveta?

Ne, ne mislim. Možda se stara o svojoj sopstvenoj sudbini. Ne mislim. . . Izuzev nekoliko veoma, veoma velikih i retkih pesnika koji su mogli da veruju da se sudbina čovečanstva, da se mnogo toga odigralo zahvaljujući njima, njihovim delima. Da, to je moguće. Ali, to je takav stav, takva ambicija, koju je ne mogu da podržavam. Da li sam dobro razumeo pitanje. Naravno, ako nam je stalo do onoga što radimo, onda mislimo da se naša vlastita sudbina odigrava u tome.

Postepeno, ako ono što radimo shvatamo ozbiljno, onda to radimo da zainteresujemo druge, da bi se i drugi uključili, preispitali. Dakle, mislimo da prodramo i druge, da ih preispitamo. Ali, ovako odlučiti, da naše poetsko delo deluje na sudbinu čovečanstva, to je teško reći. Tu se stvarno povlačim.

Šta rešavate pesmom?

Koje probleme rešavam svojom poezijom? Po meni, svaki interesantni problem treba da se reši, traži svoje rešenje, pre svega, smešta se, oblikuje, u oblasti poezije. Tj. želim da kažem da za mene ne postoji oblast koja bi bila oblast problema poezije, a s druge strane, morala, filozofije, slikarstva politike. U svakom slučaju, poezija je mesto ispitivanja tih razlika i njihove povezanosti. Da. To je totalno sagledavanje. U njoj se to odigrava, postavlja i možda rešava.

Gde je francuska poezija jedan vek posle Remboa?

— Hm, da. Za vas Rembo. . . Mogao bih ja vama da postavim pitanje. Za vas Rembo — to je datum, raskid. Da. Međutim, ja ne uzimam samo njega. Tj. ja uzimam zajedno Bodelera, Remboa, Lotremona, u izvesnoj meri i Malarmea. U stvari, to se nastavlja, nadovezuje kontinuirano, tj. Apollinera, dadaizam u Francuskoj, futurizam u Francuskoj, srealizam. To je vodena masa poezije koja teče. Da bih odgovorio na vaše pitanje, rekao bih da danas u odnosu na Remboa, u odnosu na ovu povezanost. . . U stvari, jednostavnije rečeno, postavlja se pitanje da li, izraženo metaforom, izvor nije presahnuo, da li reka nastavlja da teče?

Sada, u 1985. godini, ne vidim delo tako jako, tako presudno, kao što su dela o kojima smo upravo govorili, tj. o... Radi se u stvari o savremenom u odnosu na modernu ili o postmodernu u odnosu na modernu. Radi se o tome da se sazna postoje li dela tako urgentna, tako nužna, tako važna, kao što su dela Remboa, Bodelera, Malarmea, Lotremona. Na neki način, ja ne verujem. Uzmimo primer. Pre desetak godina govorilo se o tzv. »smrti poezije« u Francuskoj. Postoji čak i časopis, bio je to »TXT« koji je kao naslov jednom od svojih brojeva stavio: »Poezija je crknula«. Možda ste čuli o tome. Deni Roš govori o smrti poezije. Dobro. Ali, ja sam zapazio da i u **Mladom Parku** Pola Valerija postoji stih, u kojem **Mlada Parka** kaže:

»Moja smrt je tajnovito već uobličena. Želim da kažem da se pitanje smrti poezije postavlja čak na početku ovog veka sa Valerijem, preko njegove **Mlade Parke**. To je možda pitanje koje se nastavlja do Deni Roša ili do »TXT - a«. Ja uopšte ne verujem u nešto kao što je aktuelna, empirična, datirana smrt poezije. No, primoran sam da konstatujem rasutost, raspršenost, pomanjkanje sigurnosti. Nema... Da kažemo to na drugi način. Velika pitanja poezije dešavaju se u Francuskoj često van poetskih dela. Na primer, čak teorijska dela, ili filozofska ili psihoanalitička, mogu to biti i antropološka, bave se, svom žestinom, pitanjima kao što su želja, ljubav, smrt, biti biti, predmet reči. Ovim pitanjima se često bavila, već pola veka, cela jedna energija, ne samo po sadržaju, već i jezički, delima koje nazivaju filozofima, teoretičarima. Čini mi se da je poezija u izvesnom pogledu, ako se tu podrazumevaju poetska dela, izgubila od vrednosti, lišena one ogromne snage sa kraja 19-og veka.

U francuskom jeziku osnovna pitanja koja su stvorila velika poetska dela su: Ko sam ja? Šta ja sa mojom reči u odnosu na moju želju? Šta znači umreti, kakav biti prema drugima? itd... **Bilo je na stotine malih, bezvrednih publikacija, a za to vreme su studenti, popularni auditorijum, auditorijum, entuzijasta, išli da slušaju određene psihoanalitičare, lingviste, istoričare, filozofe. Smatrate li da su suvoća i sistematičnost ugošile poeziju?**

– Određene psihoanalitičare, lingviste ili filozofe o kojima govorite, mogu, naravno, imenovati. Žak Lakan, Žak Derida – ne plaše me vlastita imena. I verovatno je, ako su se studenti okrenuli njima, da su sa te strane očekivali određenu povezanost. Naravno, bilo je i ekscesa, suvoće, sistematizacije, ali ono što je bilo vrlo živo u mislima, u iskazivanju, dolazilo je često sa strane koja se nije priznavala kao poetska. Međutim, jasno, neka velika poetska dela, kao što su dela Anri Mišoa, Fransis Ponža, Rene Šara, je je još uvek tu, i nekih drugih, nastavila su da se bave njima. Shvatate. Što

se pak mene tiče, ja uopšte ne odbacujem teorijski ambijent, nazvan strukturalistički. Ja sam tu uvek nalazio utočište. I tamo se uvek govorilo: Pazite na jezik, pazite na razne govore. Posebno na jezik. **Primećujem da je u Francuskoj roman dosta ofanzivan prema poeziji.**

– Bez sumnje. Kundera, na primer, koji je veoma slavan kao romanopisac, napada poeziju, pesnike, ono što je postalo pesnički govor. Filip Soler, takođe poznati romanopisac, ne ustručava se da proganja poetsko pisanje i poeziju. Buve, filozof, svojim rečnikom takođe napada. Ono što mene interesuje to je da poetsko pisanje prihvata taj izazov.

Kako ulazite u pitanje kraja sveta, danas kada su jezici ugroženi? Kakav je potop danas?

– Jezici ugroženi... Umesto reči »smrt« stavimo »ugroženost, opasnost«. Veoma sam osetljiv na sve što osećam da je destruktivno. U mom jeziku često koristim reč **tehnik** i **kulturno** u Francuskoj kao neku vrstu manifestacije, u stvari, neki oblik potopa. Da se izrazim na drugi način. Sećate se možda stranice Bodelera, poslednje koju je napisao i koja počinje ovako: »Svet će nestati«. Dakle, mislim da jedno poetsko delo preuzima na sebe, za svoje vreme, i pitanje kraja tog vremena, što ne znači da neće kasnije postojati neko drugi. Ali, svet će nestati. Kako će svet nestati, ili rizikuje da nestane, pod kojim udarcem? Možemo ga imenovati i biblijskom reči potop. Kakav je potop danas? U čemu bi se on sastojao? Kako će sveta nestati? Kakav kovčeg napraviti ostanimo u biblijskoj terminologiji, da bi se prenelo šta iz tog potopa? Ne shvatam smrt u činjeničnom stanju, empirijskom smislu, kao što se kaže: **Gospodin i gospođa Maršan su umrli**. Ne. Dati alegoričnu i simboličnu figuru potopu, napraviti kovčeg, koji može biti pijani brod, i pobrinuti se da se prenese, šta? – preko tih voda i potopa – to je ambijent, ako hoćete.

Literarna situacija u Francuskoj nije nimalo povoljna za poeziju, sve se manje i manje čita.

– Ljudi ne čitaju poeziju. Izdavačka kuća kao što je Gallmar nastavlja da objavljuje poeziju, ali to čine nerado i na insistiranje kad je u pitanju prevodjenje. Pre nekoliko godina izdavačka kuća Gallmar pokušala je da izda zbirku pod naslovom **crna zbirka**. To je zbirka poezije na svim jezicima. Objavili su Montalea, Pesou, Džojsove pesme iz mladosti, pesme Pavezea, značajne stvari. Ta zbirka je propala, jer se Pesoa, na primer, nije prodavao – 400 primeraka u Francuskoj, što svakako nije povoljno.

Ljudi se sve više i više interesuju za roman. Naravno, mi živimo u nadi. Posebno se nadamo da će se pojaviti male izdavačke kuće koje će se baviti poezijom. Već ih ima. Situacija nikako nije povoljna. Ne znam kako se prodaje Vasko Popa ili Miodrag Pavlović, ali sigurno ne u velikim tiražima. Za izdavača je to problem. Ne želim da govorim opširnije, ali, ipak, treba signalizirati da je situacija loša. Poezija se objavljuje u malim tiražima. Po strani, u kriptama, katakombama, ona ne donosi slavu izdavačkim kućama.

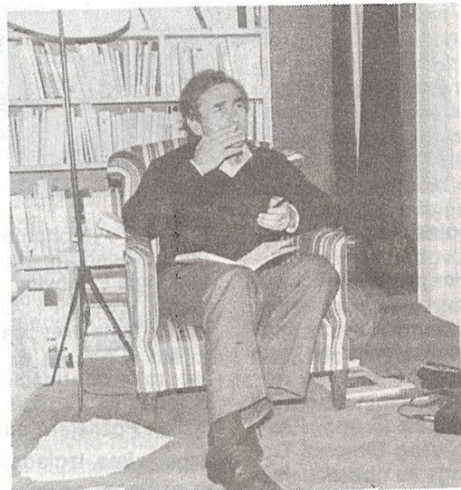
Postojao je izdavač Viktora Igoa... Viktor Igo u Francuskoj. Ali, to nikako nije... Postoji nešto kao isticanje poetskih izdanja, prihvatanje velikih pesnika... Mi sada govorimo o pesnicima koji danas imaju 50 godina, možda i više od pedeset godina. Jednom ste mi govorili o poetskoj zori na Balkanu, ali trebalo bi da mi objasnite šta se dešava sa mladim ljudima od 25 do 30 godina, koje mi ovde uopšte ne poznajemo.

Audio-vizuelni medijumi koji interesuju na stotine hiljada ljudi povlače za sobom inteligenciju na osvajački, zavodnički način, tamo kuda ih poezija ne odvlači. Da li Vam sve to daje očajničku hrabrost u borbi za pesničku sliku?

– Mislim na taj način?! Ne znam. Pokušavam da shvatim. Nasuprot tome, čini mi se da se sva dela, sve vrednosti proveravaju u slici. Ono što mi pod ovim podrazumevamo, suštinski nema nikakve veze sa onim što veliki broj ljudi pod tim podrazumeva i od tog očekuje.

Ministar Žak Lang je rekao pre dve godine: »Nedostaje nam slika u Francuskoj. Gde su slike, fotografiji? Više slika.«

Pročitao sam ovog leta članak Tahar Benžaluna, koji ste možda videli u **Mondu**, o društvu u sadašnjem arapskom svetu. O nečuvnom pustošenju televizije. Lik žene od Maroka do Senegala i dalje na jug do Pakistana, stotine miliona žena, dakle, vezan je za kuću. One provode sate, desetne sati nedeljno pred televizijom, koju animira egipatska produkcija ili indijska, ne znam. Sve to odvodi u pasivnost u odnosu na sliku u audio-vizuelnom smislu, što nikako nije ono što peziya, koja takođe govori o slici, podrazumeva pod sli-

kom. Film može biti slika, bez ikakve poetske vrednosti, bez ikakve poetske mašte. Može. Svaki put kad razmišljam o situaciji, nemam nikakvog razloga da budem optimista. To mi daje određenu hrabrost u borbi za poeziju. Tu ne govorim o nekom osvajanju, pobedi. Shvatate šta želim da kažem?

U Francuskoj, mislim, nema događaja bez posledica. Kritika je veoma važna, važan je prijem, dakle, neka vrsta govorkanja povoljnog ili nepovoljnog po knjigu. Šta znači, jezikom izdavača, tiraž od 2000 primeraka po knjizi?

Dobro znate odgovor. On je poražavajući. Jezikom izdavača to je 2000 primeraka, tiraž a ako sve ide dobro, proda se oko hiljadu; mada nema događaja bez posledica, ali mislim da je to kao i svi događaji ove vrste, mada na staklenim nogicama, kako je to rekao Niče. Napraviću poređenje. U današnjem sistemu komunikacije ima velikih puteva, brzih autoputeva, ali uvek postoji sa strane i mali put, staza – oba su prisutna. Bestseller cirkuliše na velikim komunikacijama za koje su zainteresovane na desetine hiljada ljudi. Jedna ili dve hiljade automobila. Ali uvek se može stići i na drugi način, regionalnim putem, ili malim, srednjim putem. To uvek postoji. Ta knjiga putuje tom stazom, malim putem, ili ulicom, uličicom. Razumete šta hoću da kažem. Ta dva sistema čine sadašnjost. Bio bih očajan kad više ne bi bilo srednjih puteva, malih seoskih drumova. Uvek ih ima.

Za mene, na primer, razradena poetska umetnost treba da je sposobna da odgovori na pitanje kao što je osećanje slobode, pitanje koje sebi postavlja filozof, svojim jezikom. No, pesnikov život treba da sadrži i banalne, svakodnevnne elemente, da bi odgovorio na ta pitanja. Opišite nam jedan običan radni dan.

– Jedan običan radni dan. Radim veoma rano ujutro. Ustajem oko pet pola pest. Radim u tišini, miru, do devet sati. Posle, na primer, držim predavanje na univerzitetu. Evo kako izgleda jedan dan

robot, jer sve je ovo raspoređeno na celu sedmicu. Čitanje, pisanje – lično za sebe, zatim predavanje na univerzitetu. Posle podne idem u odbor za dodeljivanje nagrada kod Gallimara. To bi bio potpuno ispunjen dan, ako stavim sve u jedan dan. Zatim, s vremena na vreme, malo porodičnog života i kontakta sa prijateljima. Nikad ne radim noću, već odavno. Postoje dva osnovna tona u mom radu – rad za knjigu, što podrazumeva čitanje, pisanje, onda predavanja, učestvovanje u Odboru za dodeljivanje nagrada, razgovor o poeziji s nekim drugim, tj. drukčiji rad, ne tako intenzivan, više racionalan, izdavački. To su dva aspekta.

Šta ste sanjali jutros u pola četiri?

– Jutros u pola četiri? Mislim da nisam sanjao. Čuo sam jaku detonaciju u Parizu. Saznao sam preko radija da je to bila eksplozija bombe koja je uništila kompaniju UTA. Umesto sna, strašna eksplozija bombe.

Poezija je vrhuhski beg od stvarnosti, način otuđenja od građanske crte oaze. U praktičnoj ljudskoj egzistenciji, profesor ste univerziteta. Sanjate li isti san sa studentima? Da li ste ikada prišli nekoj studentkinji, pre predavanja, i govorili stihove.

– Pre predavanja – ne! To bi se moglo desiti po neki put posle predavanja. Znate, u složenom životu, stvari su relativno hermetički zatvorene. U mom pozivu predavača imam uvek određenu distancu u odnosu na studente. To je francuska karakteristika. Pokušavam da ne mešam stvari. Na primer, ako neki student meni postavi pitanje o onom što sam napisao u nekoj od mojih knjiga, ili rekao u nekom članku, ja mu odgovorim: »Slušajte, o tome ćemo na drugom mestu. Ovde ćemo se sada baviti Molljerom«. Ako te godine predajem o Molljeru. Vidite, sklon sam da više volim indirektno stvari, meditirane, istovremeno malo zatvorene, odvojene od tih jasnih aktivnosti.

Šta radite ukoliko vam se ideja za pesmu pojavi na putu ka univerzitetu?

– Zabeležim je u notes, zatvorim ga, održim predavanje, i vratim joj se.

Prijateljujete sa Klod Simonom. Zamolili bismo Vas za mali osvrt na Nobelovu nagradu u Francuskoj, na konstataciju da j bilo tri Nobelove nagrade u poslednjih 20 godina.

– Juče ujutro govorio sam studentima nekoliko minuta o Klod Simonu, dobitniku Nobelove nagrade. Nisu znali za to ime. Francuska Nobelova nagrada. Dakle govorio sam o Klod Simonu. Govorio sam malo i o mladom Afrikancu Moloisu koga su obesili u Južnoj Africi. U redu. Mali osvrt na Nobelovu. Sartr je dobio Nobelovu nagradu. On ju je odbio. To je odnos prema Nobelovoj nagradi: prihvatam je ili ne! On je dobio nagradu, ali ju je odbio. O tome se govorilo. Zatim Beket. To je francuski pisac. Dela je pisao na engleskom i francuskom. Neka su napisana samo na francuskom. Malo me je iznenadila štampa sa komentarom »A već 25 godina«. Beket... Živi na Monparnasu, svi su ga sretali, piše, misli na francus-

kom, dela mu objavljuje Nado. To je francuski nobelovac. I sada Klod Simon. On je treći. To nije loše. Mislim, ne treba zaboraviti Beketa. Ne može se reći da je on irski nobelovac. To ništa ne znači. Radi se o Nobelovoj nagradi za književnost. Dakle, Klod Simon, Bio sam u tesnoj vezi sa književnim delom Klod Simona pre desetak, petnaestak godina, Lepa, velika dela koja su mi se veoma dopadala. Počevši od romana *Vetar, Flandrijski put, Palata* – taj period. Ali, ja lično ovde ne dajem nikakav sud – nisam već 15–20 godina čitao roman i sam sam zapazio *Seoske priče* ili još neko delo Klod Simona. Napisao sam tada prikaz pod naslovom *Klod Simon i umešnost predstavljanja*. Bila je to veoma ozbiljna studija, tridesetak strana o romanima *Plata, Glandrijski put*, Mislim da su to autentična dela, razrađena, temeljna, dela koja pokreću stvari.

Da li je to novi roman? Šta to znači novi roman? Taj privremeni raskid, ali raskid koji združuje ljude?

– To su dela koja se toliko međusobno razlikuju koliko i dela ranije i kasnije generacije. Između Mišela Bitora, Natali Sarot, Alen

Rob – Grijea, Klod Simona, ono što je zajedničko, to je upravo taj raskid. Inače, govoriti o novom romanu, znači govoriti o stvari staroj trideset godina. Francuzi su se kasnije zabavljali govoreći o novom filmu, novim filozofima, novim nožoleima, novim, novim... Izuzetno cenim delo Klod Simona. Da bih to jednostavno formulisao... čini mi se da je ono povezano istovremeno velikom sinoptičkom snagom i ekstremnom minucioznošću. Taj način da se drži celina mogao bi se uporediti sa velikim likovnim delima, obuhvatiti celinu pogledom koji bi se mogao približiti, pomeriti, držati zajedno veliki sinopsis i mikrodetalj u rečenici, dakle, povezivanje stranica, tj. poglavlja, to je obeležje velikog dela.

Smatrate li da na Zapadu ima uvek nešto novo? Sklon sam tvrdnji da se na Balkanu stvara velika poezija. Šta mislite o jugoslovenskom pesništvu?

– To je pitanje na koje ne mogu da odgovorim, bar ne sigurnom procenom. Nemam uvid u celinu, tj. poznajem Vaska Popu, Miodraga Pavlovića, nekoliko prevodilaca, prijatelja, bio sam u Beogradu, u Strugi... Upoznao sam je delimično. U stvari, za žaljenje je što nema prevoda, razmene uopšte, što bi dozvolilo da razumem to što vi hoćete da kažete, kad kažete *velika balkanska poezija*. Jer, to je informacija koju primam, ali nije moja. Mi smo svi stalno okrenuti ka Zapadu, obično primamo preko američkog, engleskog jezika. Poznajem američke pesnike, engleske, neke nemačke. Na Zapadu ima, izgleda, uvek nešto novo, na Istoku manje za nas. Problem je u jeziku, u prevodenju, razmeni. Za žaljenje je nedostatak komunikacije između kultura. Sada je postavljam pitanje vama. Možete li mi reći nešto više o tome šta nazivate renesansom, tj. velikom poezijom u Centralnoj Evropi?

Razgovor vodilo Petru Krdu

PODSETNIK Mišel Degi

*Ono što je na mestu bića
Ne ide baš bez reči*

*Ono što se ne može reći...
Treba ga napisati*

*Deo se nadnosi nad celinu
Koja daje deo*

*Znati na šta to liči
To je naše znanje – ne savršeno*

*Treba malo sličnosti
Da bi nastala naspramnost*

*Pesma je od sledećih stvari
Koje treba potražiti*

Preveo M. Pavlović